

فصلنامه جامع دفاع مقدس

سال دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۶، پیاپی ۴؛ ص ۱۰۳-۸۳

بررسی استراتژی عراق در طی جنگ تحمیلی بر علیه جمهوری اسلامی ایران

هادی مرادپیری^۱، مهدی حشمتی جدید^۲، محمد حسن زاده (محمدی)^۳

۱- دانشیار و عضو هیئت علمی، ۲- پژوهشگر، دانشگاه جامع امام حسین (ع) ۳- دانشجوی دکتری دانشگاه آزاد

اسلامی علوم تحقیقات تهران

(دریافت: ۹۶/۰۳/۲۵، پذیرش: ۹۶/۰۴/۲۷)

چکیده

دوران جنگ عراق و ایران یک مقطع مهم و برجسته در تاریخ معاصر ایران محسوب می‌شود. سابقه تاریخی اختلاف و درگیری‌های میان ایران و همسایه غربی‌اش (عثمانی و سپس عراق) حدوداً به هفت قرن قبل باز می‌گردد اما وقوع انقلاب اسلامی در ایران، یک بار دیگر زمینه چالش و درگیری میان ایران و عراق را مهیا ساخت. نظام سیاسی جدید در ایران که بر اساس اندیشه دینی و انقلابی پایه‌ریزی می‌شد به طور طبیعی درون مایه‌ای کاملاً مغایر با منافع ابرقدرت‌ها و حکومت‌های منطقه به ویژه حکومت استبدادی صدام در عراق داشت. نوپایی نظام مستقر در ایران نیز باعث طمع بیشتر رژیم بعثی گردید. به نظر می‌رسد این دلایل و دیگر مسائل سبب شد تا صدام نیروی نظامی خود را به کار گیرد و جنگ هشت ساله‌ای را آغاز کرد که از ابزارهای عراق بسیار فراتر بود. تحقیق حاضر در این راستا در بررسی راهبردها (استراتژی) عراق در سطح ملی، نظامی و عملیاتی با استفاده از نظرات اساتید و کارشناسان مربوط به دفاع مقدس می‌باشد و لذا در این راستا با روش تحقیق توصیفی-تحلیلی (پیمایشی) و با رویکرد بنیادی-کاربردی به تحلیل در این زمینه پرداخته شد. نتایج این تحقیق این ادعا را دارد که استراتژی عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران در سطح ملی و نظامی در تمام مقطع جنگ به صورت تهاجمی بوده و استراتژی عملیاتی آن نیز به صورت متغییر بوده است.

کلید واژه‌ها: دفاع مقدس، راهبرد ملی، راهبرد نظامی، راهبرد عملیاتی، عراق، ایران.

مقدمه

جنگ هشت ساله که با تحریک و حمایت همه جانبه استکبار جهانی، توسط رژیم بعثی عراق بر مردم ایران تحمیل شد، تنها محدود به خطوط مقدم جبهه‌ها نبود، بلکه تمام سرزمین اسلامی ما اعم از شهرها و روستاها را دربرگرفت. از آنجا که نظام جمهوری اسلامی در تعارض مستقیم با قدرت‌های سلطه‌گر قرار داشت، لذا از همان ابتدا با مقابله جدی آنان مواجه شد. جنگ ایران و عراق، به دلیل طولانی بودن، شرایط خاص طرفین و همچنین وضعیت نظام بین‌الملل در زمان وقوع، از چنان پیچیدگی‌هایی برخوردار است که تنها با موشکافی‌های نقادانه می‌توان به استنتاج نکات درس آموز آن دست یافت. به دلیل ویژگی‌های یاد شده و با وجود تلاش‌هایی که در چند سال گذشته از سوی مراکز تحقیقاتی و محققین نظامی صورت گرفته است، موضوعات بسیاری وجود دارد که در صورت بررسی و تحقیق، افق‌های جدیدی را پیش روی علاقه‌مندان به این رویداد خواهد گشود. یکی از این موضوعات استراتژی ملی و نظامی طرفین جنگ مذکور می‌باشد. به رغم اهمیت موضوع، در ادبیات موجود مربوط به جنگ ایران و عراق کمتر نوشته‌ای وجود دارد که به طور مستقل و مستدل به این مسائل پرداخته باشد. دلایل متعددی را می‌توان برای این مسئله برشمرد، اما فقر مراکز تحقیقات استراتژیک غیر دولتی، مشکلات مربوط به دسترسی محققان به اطلاعات و اسناد طبقه‌بندی شده، پیشینه ضعیف ساختار دو کشور نسبت به برخورداری از مراکز و نهادهای مشخص و معین سیاست‌گذار استراتژی نظامی و سرانجام ملاحظه مصالح مربوط به امنیت کشور از سوی محققین، شاید از عمده‌ترین دلایلی باشند که در این زمینه مؤثر بوده و هستند (درویشی، ۱۳۹۱: ۲). بنابراین با توجه به این نقیصه، هدف اصلی این تحقیق، بررسی روند استراتژی‌های عراق در طول هشت سال جنگ تحمیلی علیه جمهوری اسلامی ایران با استفاده از نظرات بزرگ‌ترین صاحب نظرانی است که خود در رأس مدیریت جنگ و هماهنگی‌های آن حضور داشته‌اند که این خود می‌تواند منبع با ارزشی جهت تحلیل جنگ و استراتژی‌های به کار رفته در آن باشد. بر این اساس، این تحقیق در ۳ بخش و به صورت جداگانه، استراتژی‌های ملی، نظامی و عملیاتی عراق را در حمله به جمهوری اسلامی ایران و روند ادامه آن‌ها را تا پایان جنگ بررسی و تحلیل می‌کند. امید است که این تحلیل‌ها تا حدود زیادی فضای فکری را روشن‌تر کرده و از نتایج و مستندات آن در طرح‌ریزی استراتژی جنگ‌ها و تهدیدات آینده به عنوان یک تجربه بسیار ارزنده استفاده شود.

بیان مسئله

با توجه به مطالبی که ذکر شد و اهمیتی که مطالعه این جنگ از همه جهات برای ما دارد، این سؤال پیش می‌آید که عراق در حمله به ایران در جهت رسیدن به اهداف خود از چه استراتژی در

سطح ملی جهت هماهنگ کردن تمام قوا و دستگاه‌هایش و از چه استراتژی و راهبردی جهت تشکیل و هماهنگی نیروهای نظامی خود جهت حمله به ایران استفاده کرد؟ و دیگر اینکه جهت رسیدن به اهداف نظامی خود و زدن بیشترین ضربه به ایران از چه استراتژی عملیاتی جهت سامان‌دهی و طرح‌ریزی عملیات‌های نظامی خود استفاده کرده است؟ و درنهایت روند این استراتژی‌ها را در طول جنگ بررسی نموده تا به این جواب برسیم که در راستای اهداف و استراتژی‌هایی که عراق در حمله به ایران شروع کرد آیا به هدف خود یعنی پیروزی رسید؟ که شروع هر یک از استراتژی‌ها و روند ادامه و تغییر آن‌ها در طول جنگ این را به خوبی نشان می‌دهد که پاسخی است بر بسیاری از سؤالات و شبهات و نتایج آن فضا را از نظر تخصصی روشن تر می‌کند و جهت برنامه‌ریزی استراتژی‌های آینده کاربرد بسیار دارد. صاحب نظران جنگ و دفاع در این راستا پاسخ می‌دهند و محقق در این تحقیق آن را در جهت اهداف مورد نظر بررسی و تحلیل می‌کنند.

اهمیت و ضرورت

با حمله صدام به ایران در سپتامبر ۱۹۸۰، یکی از طولانی‌ترین و خونبارترین جنگ‌های تاریخ معاصر خاورمیانه آغاز شد. در واقع، وی تصور می‌کرد انقلاب اسلامی تهدیدی علیه اوست که نمی‌تواند با استفاده از دیپلماسی با آن مقابله کند. در همین حال، ایران پس از سرنگونی شاه بسیار آسیب پذیر شده بود. به نظر می‌رسد همین دلایل و اوضاع سبب شد تا صدام نیروی نظامی خود را به کار گیرد و به ایران حمله کند. البته، اهداف نظامی وی محدود بود. او با این کار عرق ملی‌گرایی مردم ایران را شعله‌ور کرد و در نتیجه، جنگ هشت ساله‌ای را آغاز کرد که از ابزارهای عراق بسیار فراتر بود (Karla Torrez & Vincent Difronzo, 2000).

نکته حائز اهمیت اینجاست که با وجود نقش قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای در تحریک و تطمیع عراق که بدون چراغ سبز قدرت‌های بزرگ نمی‌توانست به تنهایی دست به چنین اقدامی بزند؛ با این وجود باز عراق نتوانست به اهداف خود برسد. حتی همین اراده جهانی درنهایت برای نجات صدام در پایان جنگ وارد عمل می‌شود تا جنگ بدون پیروزی ایران خاتمه یابد. این خود پیچیدگی این جنگ را در سطح جهانی و با ارزش و مقدس بودن آن را در این مرز و بوم می‌رساند که مطالعه در مورد آن را بیش از جنگ‌های دیگر با اهمیت کرده است. در این زمینه تحلیل استراتژی‌های عراق در حمله به ایران در سطح ملی و نظامی و عملیاتی و اینکه روند و عاقبت استراتژی‌های به کار رفته توسط عراق چگونه بوده است، یک ضرورت و بسیار با اهمیت است. چون در این راستا هم باعث یک تحلیل درست در جهت پاسخ به بسیاری از شبهات و تحلیل وضعیت جنگ تحمیلی و اوضاع آن روزها خواهد بود و همین اینکه باعث تشبیت تجربیاتی در قالب علم

جهت استفاده در برنامه‌ریزی‌های جنگ‌ها و تهدیدات آینده خواهد شد.

سؤالات تحقیق

- سؤال اصلی:

استراتژی عراق در طی جنگ تحمیلی بر علیه جمهوری اسلامی ایران چه بوده است؟

- سؤالات فرعی:

- ۱- استراتژی ملی عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران چه بوده است؟
- ۲- استراتژی نظامی عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران چه بوده است؟
- ۳- استراتژی عملیاتی عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران چه بوده است؟

اهداف تحقیق

- هدف اصلی:

- تحلیل استراتژی حمله عراق به جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس

- اهداف فرعی:

- ۱- دستیابی به استراتژی ملی عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران
- ۲- دستیابی به استراتژی نظامی عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران
- ۳- دستیابی به استراتژی عملیاتی عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران

فرضیات تحقیق

- ۱- استراتژی ملی عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران تهاجمی بوده است.
- ۲- استراتژی نظامی عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران تهاجمی بوده است.
- ۳- استراتژی عملیاتی عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران تهاجمی بوده است.

متغیرها

- متغیر مستقل: استراتژی عراق

- متغیر وابسته: جنگ تحمیلی بر علیه جمهوری اسلامی ایران

روش تحقیق

این تحقیق جهت رسیدن به اهداف خود، از نظر روش تحقیق، از روش ترکیبی (توصیفی - تحلیلی

و پیمایشی) استفاده کرده است. در این تحقیق از روش توصیفی- تحلیلی جهت بیان و تحلیل مبانی نظری و تجزیه و تحلیل یافته‌ها و از روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه جهت جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. سپس جهت جمع‌آوری اطلاعات از ۵۰ نفر تمام شمار متخصص در این زمینه اقدام به نظر خواهی از طریق پرسشنامه گردید و سپس اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شده و در نهایت نتایج با استفاده از روش توصیفی- تحلیلی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

روایی داده‌ها با استفاده از نظر کارشناسان با تأیید سؤالات مطرح شده در پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. پایایی داده‌ها نیز با آزمون داده‌ها با استفاده از روش آلفای کرونباخ که رقم ۰/۹۹۴ به دست آمده بسیار مناسب و در حد فوق‌العاده می‌باشد. بنابراین با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان گفت که اعتبار پرسشنامه بالا و سؤالات از پایایی خوبی برخوردار بوده و این پرسشنامه برای سنجش عوامل تأثیرگذار بر استراتژی عراق در هشت سال جنگ تحمیلی علیه مناسب می‌باشند که این نشان می‌دهد که این سؤالات در جاهای مختلف و در زمان‌های مختلف می‌توانند پاسخگو و مفید باشند و نتایج تحلیل‌ها به واقعیت بسیار نزدیک خواهد بود.

نوع تحقیق

این تحقیق از نظر هدف، از نوع کاربردی و توسعه‌ای می‌باشد که نتایج آن می‌تواند بعد از شناخت استراتژی عراق و ابعاد آن جهت برنامه‌ریزی استراتژی‌های ملی، نظامی و عملیاتی جهت بهره برداری از آن در جنگ طراحی استراتژی‌های جنگ‌های آینده کاربرد داشته باشد.

مبانی نظری تحقیق

تعاریف و اصطلاحات

استراتژی

الف: مفهوم لغوی استراتژی

واژه استراتژی از کلمه یونانی Strategos (استراتگوس) گرفته شده است. استراتگوس یا استراتژا به معنی لشکر است. استراتگوس یا (استراتژ) به معنای لشکر است. استراتگوس به معنی فرماندهی ارتش هم به کار می‌رفت. به طور مثال، ارتش یونان باستان که از گروه‌های کوچک سربازان متعلق به خاندان‌های یونانی تشکیل شده بود، توسط افرادی به نام «استراتگوس» فرماندهی می‌شد. علاوه بر این، معانی زیر نیز برای استراتژی مطرح شده است: فن اداره جنگ، فن فرماندهی، فن جنگ و طرح نقشه برای جنگ نیز برای آن آمده است (صلحجو، ۱۳۸۶: ۲۲).

ب: مفهوم اصطلاحی استراتژی

استراتژی در معنای اصطلاحی جدید به این صورت تعریف می‌شود:

فن و علم توسعه و به‌کارگیری قدرت سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ملت، هنگام جنگ و صلح، به منظور تأمین حداکثر پشتیبانی از سیاست‌های ملی و افزایش احتمال دستیابی به نتایج مطلوب برای کسب حداکثر پیروزی و حداقل شکست. هر گاه قدرت سیاسی، نظامی، فرهنگی و اقتصادی، در جهت دستیابی به اهداف نظامی یک ملت به کار رود، استراتژی نظامی نامیده می‌شود به همین ترتیب برای هر یک از ابعاد سیاسی، فرهنگی و اقتصادی نیز می‌توان یک تعریف از استراتژی ارائه داد. استراتژی در معنای قدیمی خود به مفهوم به‌کارگیری همه امکانات کشور برای دست یافتن به هدف‌های نظامی بود، اما به تدریج استراتژی از بعد نظامی محض، فاصله گرفت و در حال حاضر اهداف نظامی، بخشی از اهداف ملی یک کشور را تشکیل می‌دهد (همان).

انجمن مطالعات عالی نظامی وابسته به پنتاگون یا وزارت دفاع امریکا استراتژی را این‌طور تعریف می‌کند:

«استراتژی علم و فن توسعه و کاربرد قدرت‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ملت به هنگام صلح و جنگ و به منظور تأمین حداکثر پشتیبانی از سیاست‌های ملی و افزایش احتمال پیروزی و تقلیل احتمال شکست است (فارسی، ۱۳۶۳: ۳۳).

تعریف استراتژی تحلیلی

نوعی استراتژی فرسایشی است که از طریق حمله به توان مادی و بنیه روحی و روانی دشمن، اراده مقاومت او را به تدریج خرد می‌کند (نوروزی، ۱۳۸۵: ۹۷).

تعریف استراتژی تدافعی

همان واکنش به حرکات اولیه دشمن است که مطلوب نیست؛ چرا که برای نیروی نظامی مشکل است که بدون ابتکار عمل، همیشه پاسخگوی اقدامات ناگهانی باشند (همان).

تعریف استراتژی تهاجمی

این استراتژی زمانی کاربرد دارد که منابع نیروی خودی برتر و فراوان‌تر از منابع دشمن باشد و توانایی و ظرفیت حمله نیروی خودی در حد کافی و وافی بوده و اهداف، حیاتی و جنگ، تهاجمی بوده و هدف، یک جنگ و درگیری قطعی و سر نوشت ساز باشد. در این استراتژی هدف تمرکز تمام منابع در برابر نیروهای اصلی دشمن می‌باشد (همان: ۹۸).

تعریف استراتژی خلع سلاح

تلاشی است برای رسیدن به توافق در مورد خلع سلاح که تأکید اصلی و اولیه را بر مذاکرات کاهش

تسلیمات و نه بر سایر مسائل و مشکلات موجود می‌گذارد. رویکرد مستقیم با این گفته کوتاه و پر معنای طرفدارانش به خوبی توضیح داده می‌شود: «راه رسیدن به خلع سلاح، خلع سلاح است» (همان: ۹۹).

تعریف استراتژی ضربه اول قابل قبول

این استراتژی نیازمند نیروی عظیمی است تا دشمن بپذیرد که در صورت بروز تحریکات معینی، ضربه اول باید در سطحی گسترده به همه نیروهای استراتژیکی دشمن وارد شود (همان: ۱۰۱).

تعریف استراتژی ضربه دوم

استراتژی مبتنی بر این اصل که سلاح هسته‌ای استراتژیکی تنها در صورتی استفاده می‌شود که به تلافی ضربه اتمی اول دشمن مورد نظر باشد. هر شکل از استراتژی ضربه دوم مبتنی بر این مفهوم ضمنی است که توانایی کافی و غیر ضربه پذیر برای وارد کردن تخریب مورد نظر بر دشمن وجود دارد (همان).

عناصر استراتژی

استراتژی از سه عنصر اهداف (ends)، راه‌ها (ways) و ابزارها (means) تشکیل می‌شود. منظور از اهداف، هدف‌های نظامی است و مراد از راه‌ها، روش‌های متفاوت به‌کارگیری نیروی نظامی و در حقیقت بررسی اقداماتی است که برای نیل به اهداف نظامی طراحی می‌گردد و مفاهیم استراتژیک نظامی خوانده می‌شود. ابزار به معنای منابع نظامی، نیروی انسانی، قدرت مالی، پول، نیروها، پشتیبانی و غیره است که برای انجام مؤموریت لازم است (ازغندی، ۱۳۷۸: ۶).

انواع و سطوح استراتژی

الف) استراتژی ملی

ستراتژی ملی، هنر و علم توسعه و استفاده از منابع سیاسی، اقتصادی، روانی، اجتماعی و نظامی مورد نیاز در زمان جنگ و صلح برای تأمین حداکثر حمایت از سیاست‌های و در صورت وقوع جنگ، افزایش احتمال پیروزی و پیامدهای مساعد آن است. در حقیقت استراتژی ملی شامل ارزیابی‌های پیچیده‌ای از منابع تکنولوژیک، اولویت‌های ملی و عوامل ژئوپولیتیکی است. در عین حال، استراتژی ملی به طور کلی گستره‌ای وسیع‌تر از استراتژی نظامی را شامل می‌شود و می‌تواند آن را نیز دربرگیرد (ازغندی و روشندل، ۱۳۷۶: ۶). استراتژی ملی در دوران جنگ و صلح، برای دستیابی به علایق و مقاصد ملی، تمام نیروهای ملت را با هم ترکیب می‌کند و مورد بهره‌برداری قرار می‌دهد. چارچوب استراتژی ملی و استراتژی کلی سیاسی که به مسائل سیاست بین‌المللی و داخلی ارتباط پیدا می‌کند، استراتژی، اقتصادی که بازتاب داخلی و خارجی دارد و بالاخره استراتژی

نظامی ملی، همراه با استراتژی‌های گوناگون دیگر وجود دارد. هر یک از این عناصر یا تأثیر مستقیم و فوری بر امنیت ملی دارند یا آن را به طور محدود تحت تأثیر قرار می‌دهند (کالینز، ۱۳۷۰: ۴۵ و ۴۶).

ب) استراتژی نظامی

این استراتژی به چهار نوع تقسیم می‌شود که عبارتند از:

استراتژی زمینی، استراتژی دریایی، استراتژی هوایی، استراتژی فضایی (شیرودی، ۱۳۸۱: ۳۴). در تقسیمی که برای استراتژی در نظر می‌گیرند، واژه (سیاست ملی) در رأس آن قرار دارد. سیاست ملی با (استراتژی بزرگ)، (استراتژی همه جانبه) و نظایر آن مترادف می‌باشد و به معنای بسیج و هدایت همه امکانات کشور برای نیل به خواسته‌های ملی است. برای دستیابی به اهداف و منافع ملی از استراتژی‌های مختلفی استفاده می‌شود. به عنوان مثال، هر گاه امکانات نظامی کشور برای تحقق سیاست ملی، بسیج و هدایت گردد، چنین اقدامی در چارچوب استراتژی نظامی قرار می‌گیرد. به طور عمده، استراتژی به استراتژی‌های نظامی و سیاسی تقسیم می‌شود. تمایز استراتژی نظامی از سیاسی به اهداف، ابزارها و منابع مورد استفاده هر یک از آن‌ها برمی‌گردد. به عنوان مثال، استفاده از نیروی نظامی، مشخصه به کارگیری استراتژی نظامی است. بنابراین، استراتژی نظامی را (استراتژی مستقیم) و استراتژی سیاسی را (استراتژی غیر مستقیم) می‌نامند (همان).

در استراتژی‌های نظامی یا مستقیم، به کارگیری نیروی نظامی، امکانات نظامی و تأکید فزاینده بر اهمیت تعیین کننده بهره برداری از نیروی انسانی در دستیابی به هدف جنگ، نقش اساسی دارد. استراتژی مستقیم از آزادی عمل کمتری برخوردار است، زیرا فقط می‌توان از نیرو و قدرت نظامی برای پیروزی بر دشمن بهره گرفت. در استراتژی‌های سیاسی یا غیر مستقیم از توان نظامی به منظور فشار بر دشمن و برای پذیرش خواسته‌ها استفاده می‌شود و در کنار آن برای دستیابی به اهداف مورد نظر، از مذاکرات و راه حل‌های سیاسی هم بهره می‌گیرند. اگر چه استراتژی غیر مستقیم در گذشته نیز، مورد توجه و استفاده بود، اما در حال حاضر با کاهش اعتبار استراتژی مستقیم که ناشی از تنفر بشر از جنگ و عدم کارایی مؤثر جنگ برای تأمین اهداف است، بر اهمیت به کارگیری استراتژی غیر مستقیم افزوده شده است (همان، ۴۴).

واضع واژه استراتژی غیر مستقیم، «لیدل هارت» انگلیسی در سال ۱۲۹۱ ه. ش. / ۱۹۱۲ میلادی است. به عقیده وی استراتژی غیر مستقیم به معنای فشار غیر مستقیم نیروی نظامی بر دشمن، توجه محدود به کاربرد قدرت نظامی، به کارگیری عوامل روانی، پرهیز از زور و خشونت تا سرحد امکان و بهره‌گیری از تشویق، ترغیب، تنبیه و مصالحه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برای نیل به تأمین و حفظ امنیت، منافع و اهداف ملی است. برای تحقق هدف‌های مورد نظر، هر کشوری

با توجه به امکانات و توانایی‌های بالفعل و بالقوه، موقعیت جغرافیایی، نیازهای داخلی، تهدیدهای موجود، توان اقتصادی، ساختار نظام بین‌المللی و نظایر آن استراتژی سیاسی مناسب را برمی‌گزینند (صلحجو، ۱۳۸۶: ۲۲).

ج) استراتژی عملیاتی

استراتژی عملیاتی، برنامه استراتژیک مدیریت برای فعالیت‌های محدودتر و یا بخش‌های محدودتر سازمان است.

(Dess et al., 2008) منظور از فعالیت‌های محدودتر، فعالیت‌های زیرمجموعه هر یک از حوزه‌های تخصصی سازمان و منظور از بخش‌های کوچک‌تر، بخش‌ها و واحدهای زیرمجموعه است. به عبارت دیگر استراتژی عملیاتی، چگونگی مدیریت واحدهای سازمانی کلیدی فعال در یک مجموعه و نیز چگونگی اجرای فعالیت‌های استراتژیک و مهم عملیاتی مرتبط است. طبیعی است که استراتژی‌های عملیاتی دارای دامنه محدودتری به نسبت استراتژی کارکردی هستند؛ اما جزئیات بیشتری را به آن‌ها می‌افزایند (Thompson et al., 2008).

استراتژی عملیاتی در امور نظامی را در نحوره به‌کارگیری و گسترش نیروها در صحنه عملیات به منظور دسترسی به بخشی از اهداف نظامی تعریف می‌کنند (مراد پیری، ۱۳۹۳: ۷۲).

سیر تکوینی اندیشه استراتژی

سیر تحول و تکوین اندیشه استراتژی را به دوران‌های زیر می‌توان تقسیم کرد:

۱- استراتژی دوران باستان تا انقلاب صنعتی

واژه استراتژی در اصل اصطلاحی است نظامی که در مفهوم سنتی، به هنر و فن طرح‌ریزی، ترکیب و تلفیق عملیات نظامی برای رسیدن به یک هدف جنگی مشخص اطلاق می‌شود. به عبارت دیگر استراتژی، فعالیت نظامی در حد نهایت مطلوبیت تلقی می‌شد که در آن طراحی و اداره جنگ را فرماندهان عالی نظامی بر عهده داشتند.

البته به رغم اینکه واژه استراتژی لغتی یونانی است و به طبع چنین تداعی می‌شود که زادگاه این هنر مغرب زمین بوده است، با وجود این پژوهشی در تاریخ نظامی و اجتماعی مشرق زمین به ویژه ایران و چین صورت گرفته و القا می‌کند که شاید ابتدا این واژه به مفهوم رزم آوری آن در این خطه از عالم نضج گرفته و سپس به اروپا و سایر نقاط جهان راه یافته است (ثقفی، ۱۳۸۰: ۱۸).

۲- استراتژی در دوران ناسیونالیسم و انقلاب صنعتی

ناپلئون، استراتژی را هنر جنگ خواند. هانری جومینی تئوریستین نظامی سوئیس (۱۸۶۹-۱۷۷۹) از جنگ‌های ناپلئونی در اثر مهم خود به نام ظرایف جنگ استفاده کرد. این اثر که بعدها به عنوان

رساله‌ای مهم در استراتژیک درآمد اولین بار در ۱۸۳۸ به چاپ رسید. همچنین کارل فون کلاوزویتس (۱۷۸۰-۱۸۳۱) به عنوان اولین استراتژیک مدرن شهرت عام دارد. مهم‌ترین اثر او به نام درباره جنگ که اول بار در ۱۸۳۲ چاپ شد، در بسیاری از ممالک دنیا به منزله اثری کلاسیک مشهور است (سنجایی، ۱۳۸۰: ۳۱).

۳- استراتژی در دوره صلح مسلح

در دوره معروف به صلح مسلح که از سال ۱۸۷۱ تا ۱۹۱۴ به مدت ۴۳ سال ادامه داشت، یعنی از شکست فرانسه در مقابل ارتش پروس تا شروع جنگ جهانی اول که کشورهای مختلف اروپایی که در معارضه با یکدیگر قرار داشتند، به فعالیتی همه جانبه برای ابداع و اختراع و تولید انواع سلاح‌ها از قبیل مسلسل، تانک، توپ، هواپیما، کشتی جنگی توجه یافتند. به همین شکل توجه زیادی به تحول اندیشه استراتژی مبذول داشتند (همان: ۳۲).

۴- استراتژی در دوره جنگ تمام عیار (۱۹۴۵-۱۹۱۴)

در دوره چهار ساله بعد از ۱۹۱۴ ضروریات نظامی بر سایر ملاحظات حاکم شد. در مقایسه با اهداف نظامی، اهداف سیاسی جنگ از روشنی و قاطعیت کمتری برخوردار بود. اما در عین حال یک بن بست استراتژیک طولانی به وجود آمد. خروج از این بحران با توسل به قوه قهریه، از تعقل نظامی گری بالاتر بود و دیپلماسی آن زمان از ظرافت و انعطاف لازم برای برقراری مصالحه برخوردار نبود. در حالی که احساسات عمومی مردم بسیاری از کشورها در این سال‌ها در جهت ضد جنگ سیر می‌کرد، گروه‌های مشخصی از نظریه پردازان نظامی برای خروج از بن‌بست‌های استراتژیک طولانی تلاش می‌کردند. در سال‌های بین دو جنگ جهانی، تئوری‌های جنگ‌های مکانیزه و نیروی هوایی، جالب‌ترین ویژگی‌های تکامل دکتترین استراتژی را تشکیل می‌دهند (جان بیلیس و دیگران، ۱۳۶۹: ۴۰).

۵- استراتژی در دوره جنگ افزارهای هسته‌ای

مشخصه جنگ جهانی دوم، ابداع و کاربرد سلاح‌های هسته‌ای در هیروشیما و ناکازاکی بود که ماهیتاً تأثیر عمیقی در همه ارکان استراتژی به جای گذاشت. لیدل هارت، به خوبی تغییر مفهوم استراتژی را پس از ظهور سلاح‌های هسته‌ای چنین بیان می‌کند: مفاهیم و تعاریف قدیمی نه تنها غیر قابل استفاده شده‌اند، بلکه با توسعه سلاح‌های هسته‌ای نامفهوم هستند. زیرا برد در جنگ را هدف قرار دادن یا پیروزی را مقصود دانستن چیزی به جز حالت دیوانگی نیست. مناظرات استراتژیک دهه ۱۹۵۰ به آنجا رسید که برخی آن را دوران طلایی در اندیشه استراتژی معاصر دانسته‌اند. سرآغاز این دوران را معمولاً بین سال‌های ۷-۱۹۵۶ می‌دانند که مصادف با انتشار کتاب اثر بخش دلبلیو کافمن به نام سیاست نظامی و امنیت ملی و کتاب چشمگیرتر هنری کسینجر

به نام سلاح‌های هسته‌ای و سیاست خارجی بود (سنجایی، ۱۳۸۰: ۴۱). از سال ۱۹۴۵ تا سال ۱۹۹۰ یعنی زمان فروپاشی شوروی این استراتژی یک استراتژی غالب بود و به طول انجامید.

بررسی اهداف عراق از حمله به ایران

تبیین اهداف سیاسی - استراتژیک عراق از حمله به ایران و ارزیابی میان انطباق آن با استراتژی نظامی عراق با توجه به ساختار امنیتی عراق و شکست نظامی این کشور در حمله به ایران تا اندازه‌ای دشوار است. ضمن اینکه با وجود سقوط صدام و فروپاشی حزب بعث عراق هنوز هیچگونه سند مکتوب یا شفاهی معتبر در این زمینه منتشر نشده است. بنابراین در بررسی حاضر بیشتر به مواضع سیاسی - تبلیغاتی مسئولان و نهادهای رسمی عراق و همچنین گمانه زنی تحلیل‌گران و خبرنگاران رسانه‌ها استناد می‌شود. اهداف عراق از حمله به ایران را می‌توان در سه سطح راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی طبقه‌بندی کرد.

الف) در سطح راهبردی اهداف عراق عبارتند از:

۱) لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر

نظر به اینکه قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر پس از یک مناقشه تاریخی - سیاسی و نظامی میان ایران و عراق به امضاء رسید و مناسبات سیاسی - امنیتی دو کشور را به مدت شش سال شکل داد، بنابراین هر گونه اقدامی از سوی عراق با هدف لغو آن به معنای اقدام برای تجدید نظر در مناسبات دو کشور و تنظیم آن بر اساس شرایط و مؤلفه‌های جدید بود. طارق عزیز لغو قرارداد را با استناد شرایط تصویب آن و همچنین عدم اجرای مفاد آن از سوی ایران ذکر و تأکید می‌کند: به نظر من باید یک توافق نامه جدید منعقد شود (درودیان، ۱۳۹۱: ۸۸).

۲) براندازی نظام جمهوری اسلامی ایران

اظهار نظر صدام و سایر مقامات رسمی عراق در حالی که بیشتر حول محور ضرورت تجدید نظر یا لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر بود، معاون نخست وزیر عراق، طه یاسین رمضان در مصاحبه با الشوره اعلام کرد این جنگ به خاطر عهدنامه ۱۹۷۵ یا چند صد کیلومتر خاک و یا نصف شط العرب نیست، این جنگ به خاطر سرنگونی جمهوری اسلامی است. طرح این موضوع بر اساس دو ملاحظه بود. یکی حفظ منافع حیاتی حکومت عراق در برابر تهدید سیاسی و مذهبی علیه حزب بعث عراق و در نتیجه ایجاد انگیزه برای دفاع از حکومت در برابر گسترش انقلاب ایران، و دیگری مقابله با جریان خمینیسم بود، زیرا شعارهایی که در آن زمان در تهران سر داده می‌شد موجب نگرانی و اجماع برای مقابله با ایران شد (همان: ۸۹).

۳) قدرت منطقه‌ای و رهبری جهان عرب

سقوط رژیم شاه در ایران و امضای قرارداد کمپ دیوید میان مصر و اسرائیل، به منزله فروپاشی قدرت ایران در خلیج فارس و مخدوش شدن قدرت و اعتبار مصر در جهان عرب بود. تلاقی تحولات در دو منطقه یاد شده و اعلام مواضع عراق در حمایت از کشورهای عربی بر علیه ایران، مبنی بر تخلیه سه جزیره ابوموسی، تنب بزرگ و کوچک در خلیج فارس، موجب گمانه زنی در باره اهداف و تمایلات توسعه طلبانه عراق برای رهبری جهان عرب، به عنوان یک قدرت منطقه‌ای شد. چنان که در برخی از رسانه‌ها نوشته شد: عراق از جنگ با ایران دو هدف را دنبال می‌کند: سرنگونی رژیم ایران و مطرح کردن خود به عنوان قدرت برتر خلیج فارس و رهبر دنیای عرب (همان: ۹۰).

ب) اهداف عراق در سطح عملیاتی عبارتند بودند از:

۱) ادعاهای ارضی عراق نسبت به استان خوزستان

اقداماتی که عراق قبل و بعد از انقلاب در این استان با سازماندهی جریان‌های سیاسی - قومی انجام داد و مهم‌تر از آن بخش مهمی از مناقشات مرزی در رودخانه اروند که منجر به انعقاد قرار داد ۱۹۷۵ الجزایر شد، مجموعه‌ای از مسائلی است که نشان می‌دهد تمرکز عمده قوای نظامی عراق در خوزستان با هدف تجزیه این استان و حل بن‌بست ژئوپلیتیکی عراق در شمال خلیج فارس بوده است. اظهارات مقامات عراقی نیز در این زمینه قابل توجه است. یک مقام عراقی در سازمان ملل حمله به ایران را نخستین گام از طرح سرنگونی آیت‌ا. خمینی (ره) و رژیم دلخواه در ایران ذکر می‌کند. وی روش تحقق این هدف را چنین ذکر می‌کند. پس از پایان جنگ و به جریان افتادن گفتگوهای صلح، عراق گام دوم را برمی‌دارد که دامن زدن به شورش داخلی از طریق مسلح کردن قومیت‌های ایران از قبیل کرد و عرب است که مخالف آیت‌ا. خمینی (ره) است. به گفته وی عراق با حفظ خوزستان در واقع محل امنی برای شورشی‌ها به وجود خواهد آورد. صدام در آبان سال ۱۳۵۹ در مصاحبه‌ای گفت: ما از تجزیه و انهدام ایران ناراحت نمی‌شویم و صریحاً اعلام می‌داریم در شرایطی که این کشور دشمنی بورزد، هر فرد عراقی یا شاید هر عربی مایل به تقسیم ایران و خرابی آن خواهد بود. وی در مصاحبه دیگری می‌گوید: به صراحت می‌گوییم: با تجزیه ایرانی که دشمن امت عرب و عراق باشد موافقیم. صدام همچنین به هنگام بدرقه داوطلبین عراقی طی سخنانی گفت امروز دیگر بر وحدت ایران اصرار نداریم... لذا شایسته است متلاشی و تجزیه شود و این استراتژی ماست که از مدت‌ها پیش اعلام کردیم (همان: ۹۳).

۲) دسترسی به آب‌های آزاد و خروج از تنگنای ژئوپلیتیک در خلیج فارس

تنها راه دسترسی عراق به آب‌های آزاد، از طریق اروند رود ایران بود که بخش اعظم این رودخانه با

توافقات قرارداد ۱۹۷۵ به ایران واگذار شده بود. راه ارتباطی دیگر عراق با آب‌های آزاد، خور عبدالله بود که به دلیل عمق کم مشکل عراق را حل نمی‌کرد (غلامپور، ۱۳۹۳: ۱۱۵).

۳) موضوع مناطق کرد نشین عراق

به دلیل حمایت رژیم پهلوی از کردهای مناطق شمال غرب عراق، صدام احساس می‌کرد این کار تجزیه عراق را به دنبال دارد و به شدت از اینکه این تعامل بعد از انقلاب اسلامی به شکل دیگری ادامه پیدا کند هراس داشت. این ارتباط ناشی از جایگاه فقاقت و مرجعیت در میان عامه مردم مذهبی عراق بوده که در میان مسلمانان همواره از اهمیت به سزایی برخوردار است (همان: ۱۱۹).

ج) از مهم‌ترین اهداف عراق در سطح تاکتیکی:

۱- حل مناقشات و اختلافات مرزی با ایران؛

۲- بازپس‌گیری سرزمین‌های عراقی: صدام مدعی بود ایران غیر از اروندرود، سرزمین‌های

دیگری را نیز در طول مرز خود با عراق به زور گرفته است و باید به عراق برگرداند.

سرزمین‌هایی مثل میمک، سیف سعد و...

اما در بروز جریان جنگ تحمیلی عراق به ایران باید نقش قدرت‌های فرمانطقه‌ای و کشورهای منطقه‌ای را نیز دید. چرا که در فضای دوقطبی آن زمان عراق نمی‌توانست بدون چراغ سبز ابرقدرت‌ها به چنین اقدامی دست بزند (همان: ۱۲۰).

- روش عراق: حمله نظامی

بررسی اهداف عراق بیانگر چند ملاحظه اساسی است. نخست اینکه میان اهداف عراق پیوستگی وجود دارد، به این معنا که تأمین هر کدام از اهداف عراق ممکن است در تأمین هدف دیگر مؤثر باشد. مهم‌تر آنکه تأمین کلیه اهداف از جمله براندازی نظام تنها با استفاده از قدرت نظامی امکان پذیر بود. به عبارت دیگر عراق بدون پیروزی نظامی بر ایران قادر به تأمین هیچ یک از اهداف خود نبود (درودیان، ۱۳۹۱: ۹۶).

عملیات نظامی آغازین صدام به طور خلاصه در زیر آورده شده است تا چارچوب تحلیلی این نوشته از استراتژی و مشخص شود. پیش از حمله گسترده ارتش عراق به خاک ایران، به مدت چهارده ماه، در طول مرزهای دو کشور درگیری‌های خصمانه‌ایی در جریان بود. چند هفته پیش از آغاز حمله صدام، عراقی‌ها مناطق مرزی زین القوس و سیف سعد را به ترتیب در روزهای ۷ و ۱۰ سپتامبر تصرف کردند و از روزهای ۱۰ تا ۱۳ سپتامبر کنترل پنج پست مرزی را در دست گرفتند و

بدین ترتیب درگیری‌ها را تشدید کردند. نکته در خور توجه آنکه ایران نسبت به این اقدامات عراق واکنش نظامی شدیدی نشان نداد تا اینکه حمله عراق به ایران عملاً در ۲۲ سپتامبر آغاز شد (دری، ۱۳۸۸: ۱۰۲).

- ابزار عراق

صدام پس از فراهم سازی شرایط سیاسی نظامی و بین‌المللی، دستور حمله سراسری به ایران را صادر کرد. قبل از توضیح پیشروی در ارتش عراق در داخل خاک ایران لازم است به توانایی و استعداد ارتش عراق به عنوان ابزار صدام در رسیدن به اهدافش اشاره شود. ارتش عراق با استعداد ۱۲ لشکر، ۱۵ تیپ مستقل و ۲۰ تیپ مرزی استراتژی تهاجمی خود را بر اساس معابر وصولی به داخل خاک ایران از سه منطقه جنوب، غرب و شمال غرب، با سه سپاه اول، دوم و سوم طراحی کرد. هدف نظامی عراق تصرف بخش‌های وسیعی از استان خوزستان در جنوب با سپاه سوم، تأمین بغداد در برابر تهاجم احتمالی نیروهای ایران و پشتیبانی از عملیات جنوب در جبهه میانی با سپاه دوم و کنترل مرز و پشتیبانی از نیروهای ضد انقلاب در جبهه شمال غرب با سپاه یکم بود (درودیان، ۱۳۹۱: ۱۰۱).

تجزیه و تحلیل داده‌ها (یافته‌های تحقیق)

در راستای اهداف تحقیق اقدام به جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه از متخصصان مربوطه (با حوزه مطالعاتی دفاع مقدس یا فرماندهان جنگ) شده و سپس این داده‌ها در محیط نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که در قالب استراتژی‌های ملی، نظامی و عملیاتی عراق در جنگ تحمیلی بر علیه جمهوری اسلامی ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که به تفکیک در زیر تحلیل می‌شود:

۱- استراتژی ملی عراق در حمله به جمهوری اسلامی

این تحقیق در پی آن است که بررسی کند در طول جنگ تحمیلی عراق بر علیه جمهوری اسلامی و قبل از آن استراتژی ملی عراق چه بوده است؟ طی فرضیه‌ای که در ابتدای تحقیق آمده است، استراتژی ملی عراق را تهاجمی معرفی کرده است. بنابراین تجزیه و تحلیل نتایج این بخش از تحقیق در پی آن است که این فرضیه رد یا اثبات خواهد شد. بعد از جمع‌بندی اطلاعات جمع‌آوری شده از پرسشنامه‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها (نظرات متخصصان) که قسمت‌هایی از جمع‌بندی آن در زیر آمده است نتایج زیر حاصل شده است:

جدول ۱. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها در مورد استراتژی ملی عراق در جنگ تحمیلی بر علیه جمهوری

اسلامی ایران

میانگین	میان	انحراف معیار	واریانس	حداکثر	حداقل	تعداد	
۴/۶۰	۵	۰/۶۷۰	۰/۴۴۹	۵	۳	۵۰	شرایط و وضعیت ارتش ایران در ابتدای انقلاب زمینه را برای تهاجم به جمهوری اسلامی ایران فراهم نمود.
۴/۵۴	۵	۰/۶۷۶	۰/۴۵۸	۵	۲	۵۰	استراتژی سیاسی عراق در حمله به جمهوری اسلامی تهاجمی بود.
۴/۵۲	۵	۰/۶۴۶	۰/۴۱۸	۵	۳	۵۰	روند توسعه ارتش عراق در راستای تهاجمی به جمهوری اسلامی شکل گرفته بود.
۴/۴۶	۵	۰/۷۸۸	۰/۶۲۱	۵	۲	۵۰	اهداف راهبردی عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران براندازی نظام مقدس جمهوری اسلامی بوده است.
۴/۴۴	۴	۰/۵۰۱	۰/۲۵۱	۵	۴	۵۰	تحولات و خلأ قدرت در منطقه سبب تهاجمی بودن استراتژی ملی عراق در حمله به جمهوری اسلامی بود.
۴/۴۲	۵	۰/۷۸۵	۰/۶۱۶	۵	۳	۵۰	تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای سبب تهاجمی بودن استراتژی ملی عراق در حمله به جمهوری اسلامی بود.
۴/۳۲	۵	۰/۸۹۱	۰/۷۹۳	۵	۲	۵۰	تدابیر و رهنمودهای رهبران و فرماندهان عالی عراق در راستای تهاجم به جمهوری اسلامی شکل گرفته بود.
۴/۲۸	۵	۰/۹۷۰	۰/۹۴۰	۵	۲	۵۰	حمایت جهانی و منطقه‌ای از عراق باعث اتخاذ استراتژی تهاجمی به جمهوری اسلامی بوده است.
۴/۱۶	۴	۰/۷۳۸	۰/۵۴۵	۵	۲	۵۰	انسجام و وحدت ملی عراق ناشی از تهاجمی بودن استراتژی ملی در حمله به جمهوری اسلامی
۴/۱۶	۴	۰/۶۱۸	۰/۳۸۲	۵	۳	۵۰	استراتژی اقتصادی عراق در حمله به جمهوری اسلامی تهاجمی بود.
۴/۱۲	۴	۰/۹۱۸	۰/۸۴۲	۵	۲	۵۰	استراتژی ملی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است.
۴/۱۰	۴	۰/۹۷۴	۰/۹۴۹	۵	۱	۵۰	اختلافات مرزی باعث تهاجم عراق به جمهوری اسلامی بوده است.
۴/۰۰	۴	۰/۹۹۰	۰/۹۸۰	۵	۲	۵۰	اعتقادات دینی و مذهبی باعث تهاجم عراق به جمهوری اسلامی بوده است.
۳/۶۴	۴	۱/۱۵۶	۱/۳۳۷	۵	۱	۵۰	تجارب نظامی عراق ناشی از تهاجمی بودن استراتژی ملی در حمله به جمهوری اسلامی است.
۳/۶۴	۴	۱/۰۸۳	۱/۱۷۴	۵	۱	۵۰	مقابله با تأثیر انقلاب اسلامی ایران در کشور عراق باعث تهاجم نظامی به ایران شده است.
۳/۶۲	۴	۰/۸۵۵	۰/۷۳۰	۵	۲	۵۰	استراتژی فرهنگی و اجتماعی عراق در حمله به جمهوری اسلامی تهاجمی بود.
۲/۰۲	۲	۱/۱۵۲	۱/۳۲۶	۵	۱	۵۰	استراتژی ملی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس تدافعی بوده است.

همان‌گونه نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد، گویای این واقعیت است که دولت عراق به دلیل وجود اختلافات زیادی که با ایران داشت از جمله اختلافات مرزی با ایران، روی کار آمدن یک حکومت دینی و مردمی که می‌توانست برای دولت عراق که یک حکومت زورگو و استبدادی بود، مشکل ایجاد کند، در نتیجه با استفاده از شرایط و ضعف ارتش ایران در ابتدای انقلاب و تحولات و وجود خلأ قدرت در منطقه و همچنین با تحریک و پشتوانه دولت‌های بیگانه استفاده کرده و با آمادگی کامل و از پیش تعیین شده با استراتژی ملی تهاجمی به ایران حمله می‌کند که نتایج تجزیه و تحلیل‌های آماری با استناد به جدول (۱) این را به وضوح و با دقت بالا نشان می‌دهد. مثلاً همان‌طور که تحلیل‌ها نشان می‌دهد استراتژی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی عراق ارقام بالای میانگین (تعداد بالای پاسخگویان به مثبت بودن یا زیاد بودن آمادگی این فاکتورها) این را به خوبی نشان می‌دهد که استراتژی ملی عراق از حمله به ایران با ضریب بالا تهاجمی بوده است. همچنین این تحلیل‌ها نیز با دقت بالا نشان می‌دهد که هدف عراق از حمله به ایران حل مسائل گذشته (اختلافات مرزی) و مقابله با انقلاب اسلامی و تأثیر آن بوده است که ضرایب بالای میانگین هر یک از این فاکتور نشان از اثبات این ادعاست و در راستای آن دولت عراق از تمام قوای ملی خود در این زمینه استفاده می‌کند.

۲- استراتژی نظامی عراق در حمله به جمهوری اسلامی

در این تحقیق این پرسش مطرح شده است که استراتژی نظامی عراق در طول جنگ علیه جمهوری اسلامی ایران چه بوده است؟ در راستای این سؤال این فرضیه مطرح شد که استراتژی نظامی غالب عراق در طول هشت سال جنگ بر علیه ایران تهاجمی بوده است. بنابراین در این بخش از تحقیق داده‌هایی که از نظرات اساتید و کارشناسان مربوطه (در حوزه استراتژی نظامی دفاع مقدس) جمع‌آوری شده است در پی آن است که این فرضیه را تأیید یا رد نماید. بنابراین بعد از جمع‌آوری نظرات اساتید و کارشناسان دفاع مقدس در محیط SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. که نتایج آن در جدول (۲) آمده است.

همان‌طور که نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد، دکترین و استراتژی نظامی عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران تهاجمی بوده و تعداد و امکانات و ساختار و سازمان نیروهای نظامی عراق برای حمله به ایران از قبل پیش‌بینی شده بود که عدد بالای ضریب میانگین نظرات اساتید و فرماندهان دفاع مقدس این را به خوبی اثبات می‌کند. در این راستا، عضویت در پیمان‌ها و اتحادیه‌های نظامی این نیز برای حمله به جمهوری اسلامی از قبل طراحی شده بود و دولت عراق برای این حمله روی پشتیبانی این اتحادیه‌ها حساب باز کرده بود که نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها این را به خوبی اثبات می‌کند و بنابراین فرضیه دوم تحقیق را اثبات می‌کند.

۳- استراتژی عملیاتی عراق در حمله به جمهوری اسلامی

در این پژوهش سؤال دیگری مطرح شد و آن این است که استراتژی عملیاتی عراق در هشت سال جنگ بر علیه جمهوری اسلامی ایران چه بوده است؟ که در این راستا سؤالات متعددی در قالب پرسشنامه مطرح شده و با آن‌ها به جمع‌آوری نظرات اساتید و فرماندهان دفاع مقدس پرداخته شد. سپس این اطلاعات در نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج زیر جهت پاسخگویی به این سؤال در قالب جدول (۳) آمده است.

جدول ۲. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها در مورد استراتژی نظامی عراق در جنگ تحمیلی بر علیه

جمهوری اسلامی ایران

میانگین	میانه	انحراف معیار	واریانس	حداکثر	حداقل	تعداد	
۴/۴۲	۵/۰۰	۰/۸۵۹	۰/۷۳۸	۵	۲	۵۰	سیاست دفاعی عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران، تهاجمی بوده است.
۴/۳۲	۵/۰۰	۰/۸۶۸	۰/۷۵۳	۵	۲	۵۰	تعداد نیروی نظامی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس برای تهاجم به جمهوری اسلامی پیش‌بینی شده بود.
۴/۲۶	۵/۰۰	۰/۹۲۲	۰/۸۴۹	۵	۲	۵۰	استراتژی نظامی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است.
۴/۱۰	۴/۰۰	۰/۸۸۶	۰/۷۸۶	۵	۲	۵۰	دکترین نظامی عراق نسبت به جمهوری اسلامی تهاجمی بوده است.
۳/۹۲	۴/۰۰	۰/۹۰۰	۰/۸۱۰	۵	۲	۵۰	ساختار و سازمان نیروهای مسلح عراق برای حمله به جمهوری اسلامی ایران به صورت تهاجمی طراحی شده بود.
۳/۸۶	۴/۰۰	۰/۹۲۶	۰/۸۵۸	۵	۲	۵۰	پشتیبانی نظامی عراق از نیروهای ضد انقلاب ایران ناشی از استراتژی تهاجمی به جمهوری اسلامی بوده است.
۳/۷۶	۴/۰۰	۰/۹۳۸	۰/۸۸۰	۵	۲	۵۰	عضویت در پیمان و اتحادیه‌های نظامی برای تهاجم به جمهوری اسلامی ایران طراحی شده بود.
۳/۶۸	۴/۰۰	۱/۰۳۹	۱/۰۷۹	۵	۱	۵۰	الگوی تسلیحاتی عراق برای تهاجم به جمهوری اسلامی ایران طراحی شده بود.
۱/۷۸	۲/۰۰	۰/۷۹۰	۰/۶۲۴	۴	۱	۵۰	استراتژی نظامی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس تدافعی بوده است.

جدول ۳. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها در مورد استراتژی عملیاتی عراق در جنگ تحمیلی بر علیه جمهوری اسلامی ایران

میانگین	میان	انحراف معیار	واریانس	حداکثر	حداقل	تعداد	
۴/۴۸	۵/۰۰	۰/۶۱۴	۰/۳۷۷	۵	۳	۵۰	استراتژی عملیاتی عراق در مقطع پایانی (سال ۱۳۶۶ به بعد) جنگ تهاجمی بوده است.
۴/۴۶	۵/۰۰	۰/۶۷۶	۰/۴۵۸	۵	۳	۵۰	سیستم فرماندهی و کنترل در ارتش عراق برای تهاجم به جمهوری اسلامی پیش‌بینی شده بود.
۴/۴۲	۵/۰۰	۰/۷۰۲	۰/۴۹۳	۵	۲	۵۰	استراتژی عملیاتی عراق پس از آزادسازی خرمشهر تا صدور قطعنامه ۵۹۸ تدافعی بوده است.
۴/۳۴	۵/۰۰	۰/۸۴۸	۰/۷۱۹	۵	۲	۵۰	صحنه‌های عملیات انتخاب شده توسط ارتش عراق تهاجمی بوده است.
۴/۳۲	۴/۰۰	۰/۵۸۷	۰/۳۴۴	۵	۳	۵۰	استراتژی عملیاتی عراق از ابتدای جنگ تا آزادسازی خرمشهر تهاجمی بوده است.
۴/۲۸	۴/۵۰	۰/۸۸۲	۰/۷۷۷	۵	۲	۵۰	نحوه به‌کارگیری یگان‌های پشتیبانی رزمی و خدمات رزمی توسط ارتش عراق تهاجمی بوده است.
۴/۲۰	۴/۰۰	۰/۸۸۱	۰/۷۷۶	۵	۲	۵۰	نحوه به‌کارگیری نیروهای مردمی توسط ارتش عراق تهاجمی بوده است.
۴/۱۶	۴/۰۰	۰/۸۶۶	۰/۷۴۹	۵	۲	۵۰	محورها و معابر وصولی اتخاذ شده توسط ارتش عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران به صورت تهاجمی بوده است.
۴/۱۶	۴/۰۰	۰/۹۵۵	۰/۹۱۳	۵	۲	۵۰	اشراف اطلاعاتی ارتش عراق در انتخاب اهداف در عملیات تهاجمی به جمهوری اسلامی مؤثر بوده است.
۴/۱۴	۴/۰۰	۱/۰۱۰	۱/۰۲۱	۵	۲	۵۰	تاکتیک‌های اتخاذ شده توسط ارتش عراق در حمله به جمهوری اسلامی تهاجمی بوده است.
۴/۰۸	۴/۰۰	۰/۸۲۹	۰/۶۸۷	۵	۲	۵۰	طرح‌های عملیاتی تهیه شده در ارتش عراق از نوع آفندی بوده است.
۴/۰۸	۴/۰۰	۰/۹۰۰	۰/۸۱۰	۵	۲	۵۰	اهداف عملیاتی و رزمی نیروهای مسلح عراق به صورت آفندی انتخاب شده است.
۴/۰۶	۴/۰۰	۰/۹۱۳	۰/۸۳۳	۵	۲	۵۰	تعداد یگان‌های رزمی عراق برای حمله به جمهوری اسلامی ایران پیش‌بینی شده بود.
۱/۷۴	۱/۰۰	۱/۱۲۱	۱/۲۵۸	۵	۱	۵۰	انتخاب مناطق نبرد در هر یک از صحنه‌های عملیاتی جنوب، غرب و شمال‌غرب تدافعی بوده است.

همان‌طور که از نتایج استخراج شده از داده‌ها در جدول (۳) برمی‌آید، این را نشان می‌دهد که استراتژی عملیاتی عراق در شروع جنگ به صورت تهاجمی بوده است و در این راستا تمامی امکانات رزمی، پشتیبانی رزمی و سیستم فرماندهی و کنترل را به صورت تهاجمی جهت حمله به

ایران تدارک دیده بود که ضرایب میانگین نظران اساتید و کارشناسان مربوطه این را به خوبی و با ضریب بالا اثبات می‌کند. این روند تهاجمی عملیاتی عراق تا زمان نزدیک به مقطع آزادی خرمشهر طول کشید. اما بعد از دفاع همه جانبه جمهوری اسلامی ایران در برابر حملات عراق و آزادی خرمشهر، راهبرد عملیاتی عراق از تهاجمی به دفاعی تغییر وضعیت داد و این استراتژی (راهبرد) تا حدود سال ۱۳۶۶ طول کشید و ایران توانست سرزمین‌های اشغال شده خود را بازپس گرفته و در جهت تنبیه متجاوز دست به عملیات‌های متعددی زد. اما از سال ۱۳۶۶ به دوباره و با پشتیبانی سایر کشورهای هم پیمان عراق استراتژی عراق دوباره به وضعیت تهاجمی برگشت و بمباران‌های هوایی و حمله به شهرها و مردم غیر نظامی شدت یافت. که نتایج تحلیل نظرات این صاحب نظران این ادعا را به خوبی اثبات می‌کند و نشان می‌دهد که عراق از تمام امکانات و آمادگی‌های خود جهت حمله تهاجمی به خاک ایران استفاده نموده است.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق با توجه به اهداف در نظر گرفته شده و طرح سؤالات در راستای این تحقیق و سپس جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل نتایج این داده‌ها، این نتیجه گرفته می‌شود که استراتژی غالب عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران تهاجمی بوده است و در این راستا در سه سطح راهبردی و عملیاتی برای خود اهدافی را در نظر گرفته بود.

- هدف راهبردی: براندازی جمهوری اسلامی ایران

- هدف عملیاتی: اشغال خوزستان

- هدف تاکتیکی: تسلط بر رودخانه اروند و لغو و یا تغییر قرارداد ۱۹۷۵

بنابراین با توجه به شرایط پیش آمده و وضعیت آن روزهای کشور ایران و پشتوانه کشورهای معاند جمهوری اسلامی، در سطح راهبرد ملی، نظامی و عملیاتی برنامه‌ریزی‌های تهاجمی خود را جهت حمله به جمهوری اسلامی ایران انجام داده بود که نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها این را به خوبی نشان داده است. نظر اساتید و کارشناسان مربوطه این ادعا را با ضریب بالا اثبات کرده است که در سطح راهبرد ملی، نظامی و عملیاتی تجزیه و تحلیل و بررسی شده است و این را نشان می‌دهد که استراتژی عراق در سطح ملی به طور کامل تهاجمی بوده و عراق از تمام امکانات ملی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود و با حمایت کشورهای معاند جمهوری اسلامی ایران در راستای تحقق این استراتژی تلاش نموده است و دیگر اینکه نتایج تحلیل نشان داده است که استراتژی نظامی و تجهیز یگان‌های نظامی و پشتیبانی عراق در جهت اهداف تهاجمی و از پیش آماده شده بودند. همچنین در بررسی‌های انجام شده در سطح عملیاتی نیز نشان از متغییر بودن استراتژی عملیاتی عراق به جمهوری اسلامی ایران بوده است. حملات عراق به جمهوری اسلامی ایران در

ابتدا به صورت تهاجمی و با تجهیز تمام توان و امکانات بوده است و این روند تا مقطع آزادسازی خرمشهر به دست دفاع همه جانبه ملت ایران طول کشید. بعد از آن با فشارهای جمهوری اسلامی ایران به عراق از نظر عملیاتی در موضع تدافعی قرار گرفت و این تا سال ۱۳۶۶ طول کشید. اما از آن مقطع به بعد دوباره کشور عراق با پشتیبانی هم پیمانان خود دست به حملات وحشیانه تهاجمی به شهرها و مردم غیر نظامی زد که این مقطع نیز تا پایان جنگ ادامه یافت.

منابع

- ۱- ازغندی، علیرضا، و روشندل، جلیل (۱۳۷۸). مسائل نظامی و استراتژیک معاصر، تهران، انتشارات سمت.
- ۲- بیلپس، جان، کارنت، جان، و همکاران (۱۳۶۹). استراتژی معاصر: نظریات و خط مشی، ترجمه هوشمند میرفخرایی، چاپ دوم، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۳- ثقفی عامری، ناصر، «استراتژی در فرایند تحول»، مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی، سال ۱۳۸۰، شماره‌های ششم و هفتم.
- ۴- درودیان، محمد (۱۳۹۱)، جنگ ایران و عراق موضوعات و مسائل، تهران، انتشارات سمت.
- ۵- دری، حسن (۱۳۸۸)، جنگ ایران و عراق ریشه‌ها و علل وقوع، تهران، انتشارات مرکز اسناد دفاع مقدس.
- ۶- درویش، فرهاد (۱۳۹۱)، چند مسئله راهبردی/ بررسی استراتژی نظامی عراق در جنگ با ایران (۶۷ - ۱۳۵۹)، پرتال جامع علوم انسانی، کد مطلب: ۷۰۲۷۹.
- ۷- فارسی، جلال‌الدین (۱۳۶۳)، استراتژی ملی، گزارش سمینار، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۸- سنجایی، علی رضا (۱۳۸۰)، استراتژی و قدرت نظامی، چاپ دوم، تهران، انتشارات پازنگ.
- ۹- شیروودی، مرتضی (۱۳۸۱)، مسائل نظامی و استراتژی معاصر، چاپ دوم، انتشارات نمایندگی ولی فقیه در نیروی مقاومت.
- ۱۰- غلامپور، احمد (۱۳۹۳)، بررسی زمینه‌ها و عوامل تهاجم نظامی عراق علیه ایران، تهران، انتشارات موزه دفاع مقدس.
- ۱۱- صلحجو، علی، استراتژی چیست؟، مجله امید انقلاب، سال ۱۳۸۶، شماره ۳۶۱.
- ۱۲- نوروزی محمد تقی (۱۳۸۵)، فرهنگ دفاعی-امنیتی.

- 13- Dress, G., Lumpkin, G.T., Eisner, A., McNamara, G. (2008), Strategic Management: Text and Cases, 4th Ed., Network, Mc Grow-Hill.
- 14- Torrez, K., Difronzo, V/ (2000), the Iran-Iraq War: Exceeding Means, USA, Defense University, National War College, and 20 Oct.
- 15- Thompson, A. A., Stricland, A. J. (2008) Strategic Management: Concepts and Cases, 12th Ed., Network, Mc Grow- Hill.

An Investigation of Iraq's Strategies Against the Islamic Republic of Iran During the Imposed War

H. Moradpiri, M. Heshmati, M. Hassanzadeh (Mohammadi)

Abstract

Abstract: The Iraq-Iran war was a major milestone in Iran's contemporary history. The historical record of the disputes and conflicts between Iran and its western neighbor (Ottoman, then Iraq) dates back about seven centuries ago, but the outbreak of the Islamic Revolution in Iran once again paved the way for the challenge and conflict between Iran and Iraq. The new political system in Iran, which was based on religious and revolutionary ideas, was naturally intrinsically in conflict with the interests of the superpowers and governments of the region, especially Saddam Hussein in Iraq. The immaturity of Iran also made the Ba'athist regime greedier to encroach upon Iran. Consequently, it seems that these reasons and other issues have led Saddam to use his military force and began an eight-year imposition that was far beyond the abilities and facilities of Iraq. The present research is aimed at studying Iraq's strategies at the national, military, and operational levels using the views of experts in the field of holy defense. Therefore, in this regard, a descriptive-analytical survey method with a practical approach has been used. The results of this study claimed that Iraq's strategy of attacking the Islamic Republic of Iran at the national and military levels throughout the war was invasive and its operational strategy was varied.

Keywords: Holy Defense, National Strategy, Military Strategy, Operational Strategy, Iraq, Iran.